

Потпуковник ЖИВАН НИКОЛИЋ

НЕКА ПИТАЊА ОРГАНИЗАЦИЈЕ РАТНЕ ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ

Уредно снабдевање пољопривредним производима народа и армије за време рата, нарочито храном, претставља веома важан проблем. Он се оштро поставља, нарочито од времена када је бројно стање људства под оружјем постало врло велико, пошто су поједине земље у Првом и Другом светском рату мобилисале скоро четвртину укупног броја својих становника.

Пошто се за војну службу узима физички најспособнији део становништва, који чини стуб привреде, па према томе и пољопривредне производње, то је за време рата код земаља чије се становништво највећим делом бави пољопривредом, као што је случај и код нас, релативно највећи број пољопривредних произвођача искључен из пољопривредне производње. На пример, при крају рата 1918 године у француској војсци је било 3.700.000 од укупно 5.237.000 људи који су се бавили пољопривредом, тако да је око 70% пољопривредника било искључено из те производње. Поред тога, за армију се мобилише велики број запрежне стоке, возила и трактора који су дотле служили пољопривредној производњи. Према томе, потпуно је јасно да се за време рата не може очекивати повећање пољопривредне производње, већ само њено смањење. С друге стране, потребе за време рата знатно се увећавају скоро у свима средствима, па и у храни. Војнику се мора дати храна потребне јачине да би издржао ратне напоре и био способан за борбу. То исто важи и за стоку која се употребљава у армији. Али, без обзира на овако увећане потребе, и поред мера које су разне земље предузимале у рату да би пољопривредну производњу одржале бар на висини доратног периода, редовно је долазило до њеног смањења. У Првом и Другом светском рату у неким земљама то смањење достигало је, код извесних производа, и до 50%.

Према томе, данас се снабдевање армије у рату не састоји само у томе да се прикупе потребна средства и транспортују до ње на најпогоднији начин, јер се појављује и питање саме производње. Зато се тај проблем још у миру проучава у целини, а треба да га познају и војни команданти, јер ће за време рата и они бити дужни да омогуће његово решење. Уосталом, још Фридрих Велики је рекао: „кад се хоће да гради армија, треба почети од трбуха“.

Поред житарица и других средстава за исхрану, пољопривредном производњом добија се стока, сточни производи и биљке за индустрију шећера, алкохола, животних намирница, текстила, дувана, коже и др. А то значи да ове врло значајне индустријске гране за ратне потребе зависе од пољопривредне производње, пошто од ње добијају неопходне сировине за прераду.

Као што је познато, за индустријску производњу потребни су: радна снага, одговарајућа техника, зграде за смештај и сировине. Међутим, услови за већу или мању пољопривредну производњу веома су различити и многобројни. Зато, да бисмо боље схватили мере које се у току рата морају предузимати у циљу повећања или бар одржања висине до-ратне производње, потребно је да се у најкраћем обиму осврнемо на неке од тих услова. То исто важи и за предлоге који ће се изнети за организацију ратне пољопривредне производње у нашим условима.

Услови за пољопривредну производњу

Пошто од квалитета обрадивог земљишта, његовог пространства и обраде, у првом реду, зависи већи или мањи обим пољопривредне производње (јер је познато да равнице обично претстављају богате, а карстно и кршевити земљиште сиромашне пољопривредне области), то се проучавање орографског и геолошког створа земљишта и познавањем економске географије може закључити шта се све на извесном земљишту може наћи и користити за потребе армије.

Како се пољопривредна производња не може замислити без потребне **радне снаге**, армија ће често морати да указује помоћ пољопривредним произвођачима и у радној снази, јер ће се стручна, а нарочито обична радна снага највећим делом налазити у армији. Таква помоћ у радној снази биће најпотребнија у богатим пољопривредним областима, без обзира на максимална коришћења свих извора месне радне снаге за пољопривреду, које тамо скоро никада нема довољно, поготово за време рата када пољопривредну производњу треба увећати, а не само одржати на до-ратном нивоу. У пољопривреди је та помоћ неопходна, јер извесни послови не трпе ни најмање одлагање (на пример, жетва житарица мора се извршити на време, јер ће зрна испадати из класа и пропасти), те је и помоћ армије у том погледу од првокласног значаја.

Средства за механизацију пољопривредне производње претстављају један од битних услова за бољу и савременију обраду земље, а тиме и за веће приносе. Међутим, у рату се обично узимају разна возила, па и трактори, за потребе армије, нарочито у оним земљама чије армије нису довољно механизоване и моторизоване. Према томе, војни команданти, у границама својих могућности, треба и у том погледу да излазе у сусрет организаторима пољопривредне производње. Ту се не ради само о трактору, као основном средству механизације, већ и о читавом низу других машина, справа и алата чија се производња мора обезбедити и за време рата, јер ће иначе пољопривредна производња јако подбацити, а то може да буде веома опасно.

Обезбеђење семена за сетву и приплодне стоке такође је неопходан услов за даљу пољопривредну производњу. Због тога се семе за сетву и стока за приплод морају оставити пољопривредним произвођачима, јер би се грешке у томе погледу скупо платиле. А пошто квалитет семена и стоке за приплод треба да буде што бољи, неопходно је да се при њиховом узимању за потребе армије и о томе води рачуна, јер је у том погледу било грешака и у мирнодопским условима при откупу.

У рату треба омогућити и производњу **вештачких гнојива** за ђубрење земљишта. Иако је за време рата скоро цела индустрија ангажована за војне потребе, ипак се не сме занемарити ни производња вештачких гнојива за пољопривреду, тако да војна управа мора имати у виду и ову потребу, јер у противном приноси могу и вишеструко подбацити.

Погодним плодоредом и планом сетве организатори пољопривредне производње треба првенствено да обезбеде производњу оних плодова који су армији најпотребнији, а то су углавном житарице, сточна храна и индустријске биљке. Поред тога, плодоред и план сетве у пољопривреди имају значај и као једна од агротехничких мера.

За време рата такође треба обезбедити производњу средстава за заштиту биљака од штеточина и болести, без обзира на то што се за производњу неких од њих као сировине употребљавају бакар и сумпорна киселина, који су веома потребни у индустрији наоружања. Колико је важна ова мера може се видети по томе што је већ неколико узастопних година, све до ове године, губар чинио пустош на воћкама, па чак и на шумском дрвећу. Исто тако, познато је веома штетно дејство перноспоре на винограде које се сузбија плавим каменом за чију су производњу потребни сумпорна киселина и бакар.

Напослетку, временске непогоде (поплаве, суша, град) могу да нанесу знатне штете. Зато армија често, скоро сваке године, учествује у радовима не само на отклањању последица поплаве, већ и у радовима за њихово спречавање.

Војни команданти треба да познају ова питања, јер савремени ратови нису само судари двеју војски као некада, већ и судари свеукупних економских снага, технике и свих сила једне државе, укључујући све грађане, па чак и децу, која трпе и осећају рат и ако га нису свесна.

Мере за повећање ратне пољопривредне производње

У ратовима XX века, а нарочито у току Првог и Другог светског рата, зараћене земље предузимале су многобројне мере у вези са повећањем пољопривредне производње и рационасињем потрошње пољопривредних артикала. Тако, на пример, да би се надокнадио недостатак радне снаге у пољопривреди, војници су пуштани на дужа отсуства за време сезоне пољопривредних радова; сеоски ковачи, поткивачи, механичари враћени су са фронта својим кућама (Француска 1917 године); жетва је вршена помоћу војничке радне снаге (Србија 1914 године и у току Народноослободилачког рата); формиране су тзв. „летеће радне пољопривредне чете“ (Француска и Аустро-Угарска у Првом светском рату); употребљавана је школска омладина за време распуста за радове на селу (нарочито Не-

мачка у Другом и Француска у Првом светском рату); извучена је сувишна радна снага из индустрије и за време сезонских пољопривредних радова пребацивана на сеоске радове (Француска у Првом светском рату); узимана је радна снага из неутралних земаља врвовањем за добре наднице и друге бенефиције; довођена је радна снага из окупираних земаља, из колонија, вршена је масовна употреба заробљеника за пољске радове (у Првом и Другом светском рату); коришћена су деца и старија лица за пољопривредне радове, итд. Но, и поред свега тога у пољопривреди је био сталан недостатак радне снаге, без обзира на употребу савремене механизације (ма да је и њена употреба била прилично смањена у односу на до-ратну).

Предузимане су мере да се засеју што веће површине, па су у неким земаљама чак и паркови претварани у повртњаке (Енглеска, Немачка). Повртарство је у Немачкој 1916 године било повећано четири пута. Сеоске утрине и напуштена земљишта давана су бесплатно на обраду свакоме ко их је могао обрађивати.

За време рата скоро све земље примењивале су реквизицију са накнадом. А пошто су цене за реквириране артикле увек биле мање од слободних тржишних цена, произвођачи су покушавали да шпекулишу или су под разним изговорима намерно засејавали мање површина. Да би се такви поступци онемогућили у Немачкој је за време Другог светског рата била предвиђена смртна казна за такве прекршаје. Обим слободног тржишта био је веома мали, тако да је било сасвим мало артикала на слободном тржишту. Због тога се у свим таквим земаљама појављивала „црна берза“, која је у разним формама достигала невероватне размере и поред многих драконских мера, нарочито у Италији и Немачкој, па и у другим земљама.

Увоз средстава исхране из иностранства вршен је кад год је то било могуће, а забрањиван је извоз из сопствене земље. У току Првог светског рата Француска је увезла 875.557 тона смрзнутог меса. На тај начин она је сачувала свој сточни фонд за око 4 милиона говеда, тако да су се знатно мање осетиле последице рата, које се штетно одражавају на сточни фонд и стварају оскудицу у месу и радној стоци у пољопривреди.

Неке земље су и за време рата настојале да произведу што више вештачких гнојива и вршиле њихову редовну и правилну расподелу на произвођаче, само да би повећале своју пољопривредну производњу.

У Првом светском рату, у Француској су, у свакој сеоској општини и департману, били основани **пољопривредни комитети**, а сваки такав комитет имао је задатак да се стара о увећању производње: пропагирањем сетве, давањем семена, стоке за рад, машина за обраду земљишта, вештачких гнојива, предујма у новцу и применом разних других метода у овоме смислу. Сем тога, ови комитети решавали су разне молбе и жалбе у вези са реквизицијом пољопривредних производа. Они су истовремено били организационе јединице и органи који су се преко нарочите комисије бринули и о прикупљању месних средстава за потребе армије. За рад ове комисије постојао је елаборат који је био израђен још за време мира. Међутим, пољопривредни комитети нису успели у потпуности,

јер им нису била стављена на расположење довољна новчана средства, која би одговарала задацима који су пред њих били постављени.

Већина земаља учесница у Првом и Другом светском рату завела је строгу забрану прераде пољопривредних производа у неке друге производе који не служе исхрани (на пример, прераду пшенице, кукуруза и кромпира у алкохол). Исто тако, скоро све земље спроводиле су строгу рационализацију потрошње пољопривредних производа који служе масовној исхрани. У овоме погледу чиниле су изузетак једино САД и Канада. Неке земље предузимале су ову меру још у миру (Немачка, Италија) да би оствариле своју аутаркиску привредну политику, обезбедиле ратне резерве и навикле своје становништво на ратне услове исхране и штедње, што је по њиховом схватању била врло важна чињеница. У Немачкој је, на пример, било забрањено клање младих грла стоке и под одређене старости и тежине само зато да би се добило више меса. У том циљу неки фашистички немачки научници, иначе доброг реномеа, тврдили су да је нездравом месо младих грла. Из тога се види да је и наука била стављена у службу пропаганде, иако је то била лажна наука, само ако је било потребно да се обману народне масе како би прихватиле све мере које се предузимају у циљу повећања ратног потенцијала.

Међутим, са рационасињем хране може се ићи до извесних граница, тј. до минимума који је потребан за опстанак организма, а рад је главно мерило за висину рационасаних следовања. Војнички оброк у рату код свих земаља био је већи од грађанског оброка. Мобилисани руски војник у рату 1914 године имао је четири пута веће следовање од мужика. Пред рат 1914 године у Француској је трошено просечно на становника по 117 грама меса, док је војнички оброк меса износио 500 грама, тј. четири пута више.¹⁾

Рационасиње хране (које се примењује као мера у ратној привреди) неопходно је скоро у свима зараћеним земљама, али се оно не сме спрово-

¹⁾ Према подацима италијанског пуковника Белија војнички оброци у Првом светском рату износили су у Енглеској 3.830, у Белгији 3.782, у Француској 2.926 и у Италији 2.917 калорија.

Према подацима француског интенданта Лапорта дневни садржај ратног оброка по артиклима износио је у грамовима:

	Хлеба	Меса	Сланине (масти)	Теста	Пиринча	Сувог поврћа	Шећера
Код Француза	600	500	30	—	—	100	40
Код Италијана	700	300	15	150	150	—	25

Као што се види, ове две војске имале су различит састав војничког ратног оброка, свакако услед различитих економских услова и навика у исхрани за време мира.

Оброци за раднике и остало становништво били су знатно мањи, а у Немачкој 1917 године и испод неопходног минимума за одржање живота, чак и онда

дети до такве мере да доведе у питање ратну способност људи, а поготово њихове животе. Пораз Немачке и Централних сила 1918 године није уследио само због пораза на бојном пољу, већ и услед глади и унутрашњег распада. Зато је руководство нацистичке Немачке извукло из тога потребне поуке и предузело све мере да се тако нешто не понови убудуће, чиме је допринело одлагању свог пораза, тако да је немачка војска потучена на бојном пољу тек почетком маја 1945 године.

Организација ратне пољопривредне производње у нашим условима

Организација ратне пољопривредне производње почива на темељима њене мирнодопске организације. Међутим, један од основа за организацију ратне пољопривредне производње несумњиво претставља имовинско правно стање, тј. облик својине, који је веома значајан фактор због примене мера које захтева ратна привреда. Познато је да се привредне мере теже спроводе у капиталистичкој либералистичкој привреди него у земљама које изграђују социјализам или код којих је у већем или мањем

када човек не би ништа радио већ само лежао, јер је и у том случају за рад срца и остале животне функције организма потребно 1680 калорија дневно.

Дневно следовање у грамовима по једном становнику Немачке и Енглеске, у току 1917 године, према подацима др. Валтера Хана и Вилијама Бевереџу, износило је:

Артикли	За раднике тешке индустрије		За раднике средњег рада		За остале грађане	
	у Немачкој	у Енглеској	у Немачкој	у Енглеској	у Немачкој	у Енглеској
хлеб	478	584	397	519	284	389
месо	48	194	36	194	36	129
маст	18	48	13	48	13	32
шећер	21	32	21	32	21	32
кромпир	608	454	462	389	462	259
Укупно калорија:	2.184	3.070	1.760	2.841	1.460	2.081

Као што се види, немачки грађанин је добијао 220 калорија испод неопходног минимума. Такав организам најпре троши своју сопствену резерву, а потом мршави и исцрпљује се, тако да после извесног времена наступа смрт. Због тога је градско становништво било принуђено да одлази на села и да тамо тражи напуну следовања, ако ју је могло наћи.

Крајем 1944 и почетком 1945 године Немачка је хранила ратне заробљенике са нешто испод 1400 бруто калорија. Због такве исхране у марту и фебруару 1945 године скоро 50% заробљеника било је отечено од глади и да ускоро није дошло ослобођење, свакако би било и умирања од глади кроз следећа 2—3 месеца. Пошто је исхрана политичких интернираца и ратних заробљеника Руса била још гора, долазило је до масовног умирања и сатирања људи.

степену правно спроведен социјалистички поредак. А пошто код нас, пред приватног, постоје задружни и социјалистички сектор својине, ми имамо добру основу за организацију ратне пољопривредне производње, јер се с обзиром на ово стање, могу лакше завести ратне привредне мере.

Успех организације ратне пољопривредне производње зависи од степена развоја мирнодопске пољопривредне производње, примене механизације у пољопривреди, стања сточних фондова и примене савремених научних метода у пољопривреди. Иако се за нашу пољопривреду не може рећи да је на степену високе пољопривредне производње (као у Данској, Холандији, Немачкој и др.), она, ипак, иде сигурним корацима ка томе степену, нарочито преко сељачких радних задруга и државних пољопривредних добара.

С обзиром на данашње стање развоја наше пољопривреде по нашем мишљењу, при организацији њене ратне производње требало би још у току мира, а делом и у току рата, спровести низ неопходних мера.

Пре свега, у погледу **ратне снаге и стручног кадра** треба тежити да се пољопривредни стручњаци на државним добрима и сељачким радним задругама, затим срески агрономи и изван број агронома из Области, Савета за пољопривреду и шумарство и научних пољопривредних установа и за време рата оставе на својим радним местима, јер ће тамо бити много неопходнији и кориснији.

Осим тога, при сваком месном народном одбору и богатијим крајевима пољопривредне производње треба основати пољопривредни одбор од 3—4 погодна члана, од којих би један свакако требало да буде агроном ако у дотичном месту има преко 2.000 становника. Пољопривредни одбор имао би дужност да израђује сетвене планове, да се стара о засејавању и обради свих обрадивих површина земљишта, о рационалном искоришћењу пољопривредних машина и запрега, добављању семена, затим о жетви, правилном смештају и чувању плодова, прикупљању средстава за потребе армије и становништва на гарантованом снабдевању, евиденцији стања таквих средстава и да врши све остале послове који су у вези са пољопривредном производњом. У сваком месном народном одбору треба установити евиденцију ратне снаге, формирати ратне чете и одељења и ставити их пољопривредном одбору на располагање. При томе треба узети у обзир своје становништво које је способно за пољопривредно привређивање, укључујући старе и децу, јер и за њих има одговарајућих радова.

У срезовима са развијенијом пољопривредном производњом од позадинских радних јединица — војних обвезника треба образовати 2—3 летеће пољопривредне ратне чете, које би се по распореду среског агронома упућивале на радове тамо где њихова помоћ буде најпотребнија.

Ако дозвољава ситуација на фронту, војнике са села треба пуштати на отсуство за време сезонских пољопривредних радова (сетва, жетва). За пољопривредне радове треба користити заробљеничку радну снагу под стражом, као што је то предвиђено Женевском конвенцијом о ратним заробљеницима и Међународним јавним ратним правом.

Сувишна радна снага у индустрији може се пребацивати на пољопривредне радове, нарочито за време важнијих сезонских радова, а тако исто и школска омладина по завршетку школске године.

При школовању за време мира треба омогућити и путем пропаганде утицати да што већи број жена сврши средње пољопривредне школе и пољопривредне факултете, јер оне за време рата могу у потпуности да замене мушкарце, који су способнији за ратне напоре. Најзад, ако је потребно и ако то прилике дозвољавају, може се врбовати радна снага из неутралних и пријатељски расположених земаља.

Цене надница за пољопривредне раднике и услови рада треба да буду одређени. Пошто је неопходно да се радна снага у пољопривреди за време рата најрационалније користи, ово питање треба још у току мира добро проучити и створити основе за његово решење, јер се не може све учинити за време рата.

Ратне планове пољопривредне производње треба благовремено израдити тако да сваки произвођач, било да се ради о државним добрима, сељачким радним задругама или приватницима, добије свој ратни производни задатак. На тај начин произвођачи би се још за време мира могли припремити за извршење постављених задатака током рата (јер је за ту припрему потребан дужи рок — најмање годину дана), а држава може приближно тачно да зна шта од произвођача може да се очекује.

Иако пољопривреду још за време мира треба снабдети са што више пољопривредних **машина, справа и алата**, ипак се и у току рата мора вршити њихова израда и снабдевање пољопривредних произвођача. Уколико се за време мира располаже са више ових машина и справа, утолико се лакше може припремити потребна стручна радна снага. Колико је ово важно, може се видети по томе што је, на пример, Француска 1917 године морала тек да спрема стручне раднике за рад са тракторима које је у довољним количинама добила из САД и да на тај начин изгуби много времена.

Семенска служба за снабдевање произвођача здравим и квалитетним семеном, као и припрема семена за сетву (уништење спора болести, чишћење од уродица и др.), мора се солидно организовати. Срески, као и сви остали агрономи, морају се заложити за функционисање ове веома значајне службе у пољопривреди. Ако се у земљи не би располагало довољним количинама квалитетног семена, онда се морају наћи извори у иностранству.

Да би се обезбедили што већи приноси, као обавезна и планска мера мора се завести ђубрење стајским и вештачким — допунским гнојивима. Зато се производња вештачких гнојива мора продужити у пуној мери и за време рата, а срески агрономи треба да имају податке о томе колико им је потребно вештачког гнојива годишње и до којих га рокова треба испоручити (пошто се она углавном употебљавају док су усеви у своје вегетационом периоду).

Раније извршене **мелиорационе мере** (одводњавање, исушивање мочварних земљишта, уређаји за наводњавање) треба применити још уредније и потпуније у току рата, а ако има могућности треба предузимати и нове радове да би се и на тај начин повећала пољопривредна производња.

Цене артикала обавезног откупа или реквизиције не треба да буду много мање од цена на слободном тржишту, јер би таква мера давала произвођачима потстрека за улагање већих напора у циљу повећања производње, а то би у исто време знатно смањило размере црне берзе. Из истог разлога, уколико је то могуће, произвођачима треба остављати што веће слободне вишкове.

На правовременост и правилност жетве, као и на правилност смештаја плодова, треба обратити највећу пажњу, јер незрели плодови нису ни за прераду, ни за дуже чување. 1914 године жетва пшенице у Србији извршена је добрим делом помоћу војничке радне снаге. Али како је пшеница била незрела и као таква самлевена, настали су велики кварови брашна. Разумљиво је да могу настати велики кварови и код плодова који су одличног квалитета само ако су неправилно смештени.

Клање младих грла стоке треба забјанити како се не би уништавао сточни фонд, јер од величине сточног фонда и даљег приплода, у првом реду, зависи снабдевање месом у рату.

Најзад, ливаде, пашњаке и разне утрине треба орати и засејава и уносијим културама, било житарицама или биљкама за сточну храну (детелине, вештачке ливаде са травама бољег квалитета), јер ће ова земљишта на тај начин бити далеко боље искоришћена. У градовима и варошицама такође треба обрадити сваки кутак земљишта, па чак и паркове, и првенствено гајити поврће, јер се и на тај начин могу у многоме подмирити потребе градског становништва.

Према томе, наша пољопривреда, углавном, има све услове не само да се одржи предратна производња, већ и да се повећа, разуме се под условом ако би се примениле наведене и остале погодне мере у датом моменту. Она би могла да обезбеди довољно средстава за исхрану становништва и наше Армије у рату, и да произведе потребне сировине за извесне врсте индустрије.
